

Л. В. ВОЛКОТРУБ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ І ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Досліджуються конституційно-правові принципи як керівні засади розбудови та реформування Збройних Сил Української держави. Звертається увага на те, що процес українського державотворення вимагає сьогодні соціально-правових змін та бачень у концепцію розбудови Збройних Сил як гаранта незалежності.

Ключові слова: правові принципи, принципи права, засади військової розбудови, верховенство права.

Волкотруб Л.В. Конституційно-правовые принципы и основы строительства Вооруженных Сил Украины

Исследуются конституционно-правовые принципы как руководящие основы построения и реформирования Вооруженных Сил Украинского государства. Обращается внимание на то, что процесс образования Украинского государства требует сегодня социально-правовых изменений в концепцию построения Вооруженных Сил как гаранта независимости Украины.

Ключевые слова: правовые принципы, принципы права, основы военного строительства, верховенство права.

Volkotryb Leonid. The constitutional law in legal principles and fundamentals in military construction the ukrain's army

The article to investigate a constitutional law in legal principles and fundamentals in military construction the Ukrain's army as statehood of foundation as constitutional basic make it possible for the army to become a legal successor and get heirship from the Ukrainian National Republic and the Soviet Army. The law-governed to unfollow and intentional (premeditated) malice for maxim of law to reduce to unlawful seizure of power and to occupied territory of partly and also anti-terrorist operation.

Key words: maxim of law, basis, military building, rule of law.

Процес українського державотворення та його конституціоналізації вимагає соціально-правових основ, принципів та засадничих положень у їх реалізації. У повній мірі це стосується і військового будівництва як невід'ємної її частини. Концепції будівництва армії та воєнної доктрини постали як конституційно-правові категорії, яким притаманні засади структурно-правової та морально-

духовної трансформації спільноти, розбудови громадянського суспільства та держави, механізмів їх взаємодії та нових процедурно-процесуальних правил з теорії і практики європейського конституціоналізму. І саме в такій системі, формується той загальноісторичний імпульс, що надає розвиток суспільству на шляху його реформ та еволюцій¹. Тому, коли у процесі розвитку конкретного явища виникає щось нове, то воно обов'язково пов'язане із старим; стоїть на його „плечах”, не відкидає його цілком і повністю, а з необхідністю як закономірність „знімає” потрібне для подальшого розвитку та трансформацій². Такі явища, можна дослідити на прикладі становлення незалежної України, що віддзеркалюються у засадах розбудови української армії, яка стала спадкоємцем та правонаступником УНР та Радянської Армії.

У такому баченні права і конституціоналізму як первинних „цеглинок” правової матерії, де правосвідома людина ставить завдання та оперує ними, вибудовуючи специфічну за властивостями правову реальність, згідно з початками-принципами, що є фундаментом, першоосною грандіозної будівлі під назвою Право³. А негативні наслідки, на практиці реалізуються як закон і закономірність в загальному напрямку руху цих подій або явищ, що і знайшло своє підтвердження подіями з кінця 2013 р. у сфері національної безпеки, збройних сил та гарантованого захисту державності.

У цьому контексті правники стверджують, що компетенція органу влади – це юридичне відображення чи опосередкування покладених на них функцій у спеціальних(статутних) нормативно-правових актах, що закріплюють їх цілі, завдання та необхідні для їх реалізації права і обов'язки, тобто державно-владні повноваження⁴. Тому, у компетенцію входять права і обов'язки цих органів, предмет їх ведення, юридичне закріплення їх призначення, завдань та функцій органу⁵. Отже, повноваження разом з компетенцією становлять правовий статус органу виконавчої влади, а в даному випадку – українських збройних сил.

Конституція України 1996 р. побудована на фундаменті природнього права як ідеальної першооснови права, але за формою – верховенство закону як Основний Закон. В свою чергу, ідеал визначає вихідні принципи, на яких приймаються правові закони та їх оцінювання з позицій верховенства права конституційною юстицією. Такий критичний підхід необхідний людині (громадянину), щоб особа не стала заручником у процесі узурпації влади, а правосвідомим учасником конституційних правовідносин. Тут діють принци-

пи верховенства права, поділу влад та їх конституційний механізм, каталог прав людини, засади національної безпеки, захист конституційного порядку, що і виступають реальною протидією узурпації. Таким чином, Право виступає регулятором світу цивілізованих відносин та світу нецивілізованого, з якого загрожують різні небезпеки, в т.ч. і воєнні – від світу, який розвивається у напрямку невизнання прав людини як найвищої соціальної цінності та дійсної демократії. Міжнародна та конституційна практика виявляє таке в країнах Східної(азійської) ментальності, в т.ч. і РФ, і тут Право займає першу лінію оборони і приймає на себе перші удари деструктивних сил, захищаючи цивілізацію від найбільш небезпечних проявів. Для цього воно має цілий набір засобів для захисту, і в першу чергу, – це принципи права та правові принципи, що стають конституційними.

Одна група вчених стверджує, що головний принцип правової держави – його наскрізне пронизування всіх вертикальних і горизонтальних рівнів структури держави, всіх її складових та громадянського суспільства⁶, а загальними принципами залишаються: демократизм, гуманізм, верховенство права та ін. Інша група правників вважає, що правові цінності як високі ідеали пронизують суспільну правосвідомість, і стають основними принципами права: свобода, рівність, демократія, порядок, безпека та ін.⁷ І тоді складається враження, що все право можна звести до певного переліку принципів, які є нормативним узагальненням більш високого рівня; стислим та концентрованим виразом суті права; своєрідним згустком правової матерії як правління права, як його світоглядне кредо⁸.

У період УРСР та розбудови Радянської Армії, юристи виділяли принципи та класифікували їх на: соціально-політичні (керівна роль компартії, єдність армії і народу, пролетарський інтернаціоналізм, соціалістична співдружність); організаційно-правові (кадрова підготовка, постійна бойова готовність, централізм і єдиноначальність, військова дисципліна та статутна підпорядкованість, соціалістична законність, підбір і розстановка кадрів за політичними і діловими якостями); навчання та виховання військових усіх рівнів (абсолютно-партійна відданість комуністичним ідеалам та інтернаціональному обов'язку аж до жертвної загибелі за них)⁹. Отже, радянське воєнне право беззастережно закріплювало принципи, формалізувало їх у систему загальнообов'язкових правил поведіння і діяльності, в їх жорсткій субординації.

У розбудові української армії, особливе місце належить Воєнній доктрині як правовому акту, де сконцентровані керівні принципи та погляди воєнно-політичні, стратегічні, економічні, військово-технічні та соціально-економічні. І вона ґрунтується на принципах верховенства права, оборонної достатності; не висування територіальних претензій до суміжних країн та невизнання таких претензій щодо себе; пріоритету договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів; взаємосумісність з військами держав-членів НАТО та ЄС; використання механізмів колективної безпеки за умови проведення євроатлантичної інтеграції тощо¹⁰. На думку дослідника, зумисне невиконання владою конституційних принципів військової розбудови та її реформування, яке спрямоване до європейської системи колективної безпеки, і призвели до подій кінця 2013 р., в основі яких однозначне обрання Східноазійського військово-політичного курсу, під егідою РФ, та у перспективі входження до ОДКБ (Ташкентський Пакт) та ШОС, що веде до відновлення СРСР як за територією, так і за змістом; його керівної ролі у світі.

З позиції національної безпеки України, нагальною потребою є вирішення конституційної прогалини у положеннях ст.60 Конституції. Так, вчений І.Д. Сліденко вказує на їх конституційну невизначеність та оціночний термін, і вимагає, врегулювати законом або рішенням Конституційного суду як тлумачення. Тим більше, що виникла за історичних обставин „практична необхідність”, яку можна було уникнути за відповідного конституційного провадження¹¹. Є.В. Шишкіна вважає, що це положення є широким і стосується всіх розпоряджень, наказів, директив та вказівок щодо вчинення протиправних діянь, і від кого б вони не виходили, у т.ч. і катувань, якими зловживають органи МВС¹², а на думку М.В. Савчина, слід трактувати ст. 55 Конституції у її правовому захисті як право на опір недемократичному правлінню, що є справою всього народу у контексті ст.17 Конституції, і покладає такий захист на Збройні сили¹³.

У 1991 р. українська армія будувалась на таких засадах: демократії, гуманізму і гласності як складових елементів громадянського суспільства; верховенства закону, військової дисципліни, єдиначальності і колегіальності; підзвітність органам законодавчої і виконавчої влади; виконання військового обов'язку за умов позапартійності; військово-патріотичне виховання на національно-історичних традиціях українського народу, використовуючи державну мову. Законодавець тільки у 1999 р. затвердив всі Статути Збройних

сил у формі законів, тим самим підвищив статус їх державності, правопорядку і військової дисципліни як закону життя війська, його реформування та розвитку військової справи.

У 2000 р. приймається нова редакція закону, який визначив такі засади: вірність конституційному обов'язку та військовій присязі; повага до прав людини; гласності та відкритості цивільному контролю, поєднання єдиноначальності та колегіальності; комплектування за призовом та за контрактом; виховання на патріотичних, бойових традиціях українського народу; заборона на створення і діяльності у військах політичних партій тощо¹⁴. Після подій 11.IX.2001 р. до закону внесено низку суттєвих доповнень, і на перше місце поставлені функції армії як ключової категорії сфери безпеки, та введені такі новели, як: чергові сили мають право в мирний час застосовувати і використовувати зброю та бойову техніку для: відбиття ударів повітряного нападу по важливих держоб'єктах; припинення порушення держкордону військовими суднами іншої держави; зупинення суден, які використовують для теракту та ін. Так законодавець відреагував на нові форми збройної боротьби, фактично визнавши міжнародний тероризм як пріоритетне завдання армії, а сам факт теракту як правову підставу до збройного конфлікту та відкриття воєнних дій. Згодом, тільки у 2006 р. парламент вбачає стратегічно-практичну необхідність у новій редакції закону про розвідувальні органи Міноборони, надавши їм право на оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність у боротьбі з іноземними розвідками (тільки не російськими), міжнародною злочинністю та корупцією, з тероризмом в усіх його проявах та формах¹⁵.

Таке закріплення функції армії на розвідувально-диверсійно-підривну діяльність, що має стати не тільки її „очима і вухами”, а і „мізками” Генштабу Міноборони. Доповненням до статусу армії стало право на проведення військової розвідувальної та інформаційно-аналітичної діяльності, але такі запізнілі повноваження вже не постали на заваді довготерміновим планам військової агресії зі сторони РФ у 2014 р. У цьому зв'язку, дослідник відзначає зумисне посилення негативних наслідків щодо боєздатності армії, а саме: ліквідація у вищих кафедр військової підготовки; скорочення переліку військово-облікових спеціальностей для офіцерів запасу; перенесення навчання у військові частини для неофіцерських посад та ін.¹⁶

Україна у період 2003–2008 р. з метою реформування армії до сучасних вимог і стандартів та досягнення економічного рівня європейських держав, здійснила спробу євроінтеграції¹⁷. Вона закінчи-

лась невдачею внаслідок єднання внутрішніх та зовнішніх антиукраїнських та проросійських політико-корумпованих сил, які відвернули Україну від європейського вибору. Тому, є закономірною поведінка влади – не проведення парламентських слухань щодо національної ідентичності в Україні в умовах глобалізаційних викликів – проблеми та шляхи збереження, які планувалися на 9 грудня 2009 р.

Очікуваною кризою української державності постали засади внутрішньої та зовнішньої політики, згідно яких утверджено курс на членство в ЄС, але з азійським акцентом – виключена євроатлантична інтеграція, яка є основою системи колективної безпеки, та обрано позаблоковий статус, який міжнародна спільнота не визнала і не надала належних гарантій. Така міжнародна позиція України означає незахищеність країни та слабкість військової спроможності перед РФ, чим вона і скористалась на початку 2014 р.

Проведені 25 квітня 2012 р. парламентські слухання про стан і перспективи розвитку Воєнної організації та сектору безпеки, встановили, що: законодавча база не відповідає викликам ХХІ ст.; відсутня низка основоположних (засадничих) документів щодо нових форм воєнної і невоєнної боротьби; перманентне недофінансування оборони, що не перевищує 1% ВВП; зневага до військової науки; проникнення корупції у військове середовище; відсутність дієвого цивільного контролю над армією та правоохоронною системою, в т.ч. парламентського над кадровою політикою та ін. Все це у сукупності, виявило чіткий конституційний зв'язок з подальшими подіями та наслідками для Європи та світу, а саме: Звернення до державгарантів за Будапештським меморандумом про те, що 1 березня 2014 р. РФ увела свої війська під надуманим приводом – захисту російськомовного населення, що є новою формою агресії, тобто окупація території іншої держави мирними засобами і методами¹⁸, та Звернення до Міжнародного кримінального суду про відповідальність екс-президента та вищих посадових осіб за злочини проти людяності, інші зрадницькі дії. Занепад та зрадництво, збудованої в Україні проросійської військово-міліцейської системи, призвели до силового розгону мирної демонстрації за Євровибір 21 листопада 2013 р. у м. Києві. Такі події визвали низки рішень європейського та світового значення у сфері безпеки, з урахуванням РФ як джерела небезпеки та нових глобальних викликів¹⁹. За таких обставин, Парламент відновив Національну гвардію України з новими повноваженнями, які частково вирішили військово-поліцейську функцію держави, необхідності проведення люстрації армії,

інших військових формувань та заснування нової патріотичної армії.

Отже, принципи і засади розбудови української армії на шляхах конституційного і військового реформування стали основою захисту державності і досягнення сучасної моделі армії, а не дотримання та зумисне невиконання принципів призвели до узурпації влади, тимчасової окупації та проведення антитерористичної операції.

1. Ярошовець В.І. Історія філософії: від структуралізму до постмодернізму : підручник / Ярошовець В.І. – К. : Знання України, 2004. – С.16. **2. Філософія** : навч. посіб. / [Л.В. Губерський, І.Ф.Надольний,В.П.Андрущенко та ін.] ; за ред. І.Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2004. – С. 214. **3. Бачинін В.А.** Філософія права : підруч. для юрид. спец. вищих навч. закладів / В.А. Бачинін, М.І. Панов. – К. : Видавничий Дім „ІнЮре”, 2002. – С. 11, 21, 128. **4. Адміністративне право України.** Академічний курс : підруч. : у 2 т. : Т.1 : Загальна частина / [ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова)]. – К. : Вид. ”Юридична думка”, 2004. – С.265. **5. Голосніченко Д.І.** Конституційні засади визначення повноважень органів виконавчої влади / Голосніченко Д.І. // Конституційні засади державотворення і правотворення в Україні: проблеми теорії і практики : до10-річчя Конституції України і 15-ої річниці незалежності України : зб. наук. статей / за ред. Ю.С.Шемшученка ; упор. І.О. Кресіна, В.П. Нагребельний, Н.М. Пархоменко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – С.178. **6. Біленчук П.Д.** Філософія права : навч. посіб. / Біленчук П.Д.,Гвоздецький В.Д., Сливка С.С. ; за ред. П.Д. Біленчука. – К. : Атіка, 1999. – С.43. **7. Філософія права** : навч. посіб. / [О.Г. Данільяна, Л.Д. Байрачная, С.І. Максимов та ін.] ; за заг. ред. О.Г. Данільяна. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С.10,209. **8. Алексеев С.С.** Право: азбука-теория-философия: Опыт комплексного исследования / Алексеев С.С. – М. : Статут,1999. – С.31. **9. Военное право** : учебник [И.Н. Арцибасов, Х.М. Ахметшин, В.Г. Белявский и др.] под ред. А.Г. Горного. – М. : Воениздат,1984. – С.19-20. **10. Правові основи військового будівництва та військово-цивільних відносин** : зб. законодавчих актів з питань національної безпеки і оборони / ред. рада : Г.К. Крючков(голова), Б.Л. Андрусюк, В.П. Горбулін та ін. – К. : Парламентське вид-во, 2005. – С. 88-95. **11. Сліденко І.Д.** Тлумачення конституції: питання теорії і практики в контексті світового досвіду / Сліденко І.Д. – Одеса : Фенікс, 2003. –С.107,151. **12. Шишкіна Є.В.** Конституційні вимоги прав людини на повагу до своєї гідності / Шишкіна Є.В. // Конституційні засади державотворення і право творення в Україні: проблеми теорії і практики : до 10-річчя Конституції України і 15-ої річниці незалежності України : зб. наук. статей / за ред. Ю.С.Шемшученка ; упор. І.О. Кресіна, В.П. Нагребельний, Н.М. Пархоменко –С. 229.**13. Савчин М.В.** Конституціоналізм і природа конституції : монографія / Савчин М.В. –Ужгород : Ліра, 2009. – С. 357-358. **14. Відомості Верховної Ради України.** – 2000. – № 48. – Ст. 410. **15. Відомості Верховної Ради України.** – 2006.– №14.– Ст. 116. **16. Відомості Верховної Ради України.** – 2011.– №45.– Ст.487. **17. Імплементация державних рішень з проблем євроатлантичної інтеграції України** : матеріали міжнародної

конференції (Київ, 27 лютого 2003 р.) ; Національний інститут міжнародної безпеки, Женевський центр демократичного контролю над збройними силами. – К. : НІМБ, DCAF. – 240 с. **18.** Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 213, 230. **19.** Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 14. – Ст. 317.

Volkotryb Leonid. The constitutional law in legal principles and fundamentals in military construction the ukrain's army

Contemporary state-building and military building processes and constitutionalization of them demand the approval of fundamental positions to implement them. So, the legal principles and fundamentals of armed forces construction as constitutional basic make it possible for the army to become a legal successor and get heirship from the Ukrainian National Republic and the Soviet Army.

Therefore, after the dissolution of the Soviet Union such state-legal positions as international duty, categorical principle of individual responsibility, categorical undivided authority and centralism, rigid military hierarchy and discipline, monopoly power and concentration turned the army against the political regime and turned it into the protector of the officials, their corporate interests and so on. This situation in the country has been the main reason of usurpation of power in states participating in the Commonwealth of Independent States. It is typical for people of Eastern mentality, who don't take human rights as greatest social and democratic values in any political and law system. That opinion has become unacceptable for the Ukrainian national state and its army in the newly-established Ukraine.

The Constitution of Ukraine, 1996, has been constructed on natural rights, in accordance with the rule of law that always takes a stand against the hostile and crime. Only the rule of law helps to save civilization and democracy from uncivilized power in a legal and military-diplomatic way. At the same time, it should be mentioned that the Constitution has a disadvantage. There's neither interpretation nor commentary about implementation of the paragraph 60 positions of the Basic Law. This led to tragic events in 2013–2014 in the struggle against the usurpation of power, Russian aggression and temporary occupation of the Crimean Peninsula and Eastern Ukraine.

In the beginning of the twenty-first century the Armed Forces Law established the principles of building and operating of the army. There are constitutional responsibility and oath of allegiance, respect for human rights, glasnost and openness of civilian control, building civil-military cooperation and trust, establishment of neutrality, depoliticization, demilitarization of special state security forces, adoption of European military standards, accountability to government and public and civil organizations, combination of undivided authority and collective nature, conscription and volunteer military, military patriotic upbringing based on Ukrainian national historical traditions, use of the official language in military science and so on.

After events on the 11th of September the Armed Forces Law was complemented: duty armed forces got right to fire for effect in peacetime, recognition of terrorism as an international crime got a matter of primary importance, acts of terror as the legal basis for an armed conflict and open hostilities, development and improvement of the military intelligence agency, that must become not only General Staff's "eyes and ears" but even "brain".

In 2003–2008, with the aim to reform the Army in accordance with modern requirements and European choice, Ukraine attempted to integrate into NATO, but failed because of the merging of inner and outer anti-Ukrainian forces. However, after Euromaidan events Ukraine's going to take a course to join the Alliance when it achieves its standards, civic level and satisfies its demands.

Consequently, principles and foundations of the Ukrainian army building have become the base of statehood protection and continue to develop and approach to modern democratic states armies.

Key words: maxim of law, basis, military building, rule of law.